

Mojca Urek

EVALVACIJSKI VPRAŠALNIK

ZA ŠTUDENTE DUŠEVNEGA ZDRAVJA V SKUPNOSTI

- Kaj so bile po tvojem mnenju dobre strani študija?
- Improvizacija.
- Kaj pa slabe?
- Improvizacija.

(Iz enega od vprašalnikov)

Ob študiju duševnega zdravja v skupnosti je potekala tudi vzporedna evalvacija, s katero smo poskušali ovrednotiti posamezne segmente študija v različnih časovnih obdobjih. V ta namen smo od januarja 1992 do konca decembra 1993 študentje, študentke, mentorji in mentorica izpolnjevali različne vprašalnike. Z njimi smo:

- ocenjevali posamezna predavanja in delavnice,
- ugotavljali svoja pričakovanja glede študija,
- vrednotili prakso v tujini,
- reševali posamezne primere iz prakse,
- ugotavljali seznanjenost z zakonodajo na področju duševnega zdravja v skupnosti pri nas,
- ugotavljali relevantnost teoretičnih tem za slušatelje in slušateljice, uspešnost in ovire pri prenosu teorije v prakso, dobre in slabe strani organizacije študija itn.

Vprašalniki so bili prirejani po vprašalnikih, ki jih dobijo študentje duševnega zdravja v skupnosti na London School of Economics. Prvotna ideja Shule Ramon, koordinatorke študija v Londonu in supervizorke našega projekta, je bila, da bi bili nekateri rezultati – poleg tega, da

bi bili ogledalo in orientacija študentom in načrtovalcem študija pri izdelovanju programa – uporabni tudi za primerjavo med obema študijema. Vendar smo zaradi neprimerljivosti programov primerjavo opustili.

Poglejmo, kakšno sliko o študiju duševnega zdravja v skupnosti lahko iz rezultatov kljub vsemu ugotovimo.

1

Vprašalnik, v katerem nas je zanimal širši spekter različnih ocen o študiju (od relevantnosti teoretičnih tem in ocene uspešnosti pri prenosu v prakso do ocene organizacije študija), smo razdelili študentom v treh časovnih obdobjih – po prvem in drugem trimestru (junija 1992), po tretjem trimestru (decembra 1992) in po šestem trimestru (decembra 1993). V črtem in petem trimestru je potekala praksa v tujini, ki smo jo evalvirali posebej. Rezultati so omejeni z nejasnostjo navodil: tako so nekateri ocenjevali posamezne segmente za celotno časovno obdobje od začetka študija, drugi (teh je le nekaj) pa le za en trimeser.

V prvem in drugem trimestru (od januarja do junija 1992) je izpolnilo vprašalnik 47% udeležencev. Najzanimivejše teoretske teme so se nam zdele: delo z notranjim otrokom (12%), normalizacija (9%), analiza tveganja (9%), evalvacija (7%), vključevanje uporabnikov (7%), ženske in duševno zdravje (5%), zagovorništvo (5%), mehiško zdravilstvo (5%), načela dobre prakse (4,5%), kvalitativno-akcijsko raziskovanje (4,5%) itn.

V *tretjem trimestru* (od oktobra do konca decembra 1992), ko je vprašalnik izpolnilo 59% udeležencev, smo kot najzanimivejše teme v študijskem programu ocenili: kvalitativno raziskovanje (13%), delo z notranjim otrokom (11%), posredništvo (8.5%), delo s socialnimi mrežami (7%), evalvacija (7%), normalizacija in deinstitucionalizacija (6%), ženske in duševno zdravje (6%) itn. V *zadnjem trimestru* je bila udeležba pri izpolnjevanju vprašalnika spet 47%, med najzanimivejše teme pa smo uvrstili: ženske in duševno zdravje (27.5%), kvalitativno raziskovanje (10%), supervizija (5%), delo z notranjim otrokom (7.5%), normalizacija (7.5%), zagovorništvo (5%), kompletna predavanja Shule Ramon (5%), kompletna predavanja Davida Brandona (5%) itn. Z več kot četrtino glasov izrazito izstopa tema »ženske in duševno zdravje« – anketirani so jo izbrali bodisi kot celotno temo (27%) ali kot posamezna predavanja, od katerih je bilo največ zanimanja za predavanja Birgit Rommelspacher o ravnanju žensk s položajem nemoči, o mitih o ženskem mazohizmu ter o razlikah v socializaciji spolov (55%) ter za predavanja o ženskah v psihiatriji Liz Sayce (18%).

Če primerjamo posamezna obdobja, ugotovimo, da se teme »ženske in duševno zdravje«, »kvalitativno raziskovanje« (ki je bila dvakrat na najvišjem mestu) in »delo z notranjim otrokom« pojavijo v vseh treh obdobjih. Teoretske teme, ki se glede na svojo zanimivost pri slušateljih ponovijo skozi vsa tri obdobja, čeprav z redkejšo gostoto glasov, so še: normalizacija in deinstitucionalizacija, zagovorništvo, posredništvo in analiza tveganja.

Med *teoretskimi temami, ki so bile za našo delo najbolj uporabne*, smo v *prvem in drugem trimestru* izbrali naslednje: normalizacijo (20%), delo z notranjim otrokom (10%), ženske in duševno zdravje (7.5%), delo z družino (7.5%), evalvacijo (7.5%), kvalitativno-akcijsko raziskovanje (5%), analizo tveganja (5%), vključevanje uporabnikov (5%), zagovorništvo (5%) itn. V *tretjem trimestru* smo med najuporabnejše teme v dotedanjem študijskem programu uvrstili: kvalitativ-

no raziskovanje (18%), normalizacijo in deinstitucionalizacijo (10%), svetovanje (10%), delo z notranjim otrokom (8%), vključevanje uporabnikov (6%), delo s socialnimi mrežami (4%), evalvacijo (4%), antropološki pristop k preučevanju duševnega zdravja (4%), posredništvo (4%), analizo tveganja (4%), načela dobre prakse (4%), ženske in duševno zdravje (4%), zagovorništvo (4%) itn. V *zadnjem trimestru* se na prvem mestu »uporabnosti« pojavi tema »feministične teorije v socialnem delu in ženske in duševno zdravje« (23%). Sledijo ji »kvalitativno raziskovanje« (7%), evalvacija (7%), socialni management (7%), supervizija (7%), zagovorništvo (7%), načela dobre prakse (7%), posredništvo (7%) itn.

Kvalitativno-akcijsko raziskovanje se je torej pojavilo v vseh treh obdobjih, in sicer dvakrat na vrhu kot tema, ki jo je imelo za uporabno največ študentov. Med temami, ki so se pojavile v najmanj dveh obdobjih med prvimi najpogostejšimi tremi, najdemo temi *ženske in duševno zdravje* in *normalizacija in deinstitucionalizacija*. Med tistimi, ki so bile manj pogoste, pa vendar še v skupini prvih petih ter najmanj v dveh obdobjih, sta *evalvacija* in *delo z notranjim otrokom*.

Teme, ki smo jih pogrešali v študijskem programu, so bile v *prvem in drugem semestru* vsebinsko zelo na široko razpršene. Kljub temu vidimo, da so prevladovali »teme, ki se nanašajo na metode in tehnike pomoči« (npr. delo v timih – kot najpogosteje izražena potreba, krizne intervencije, vodenje primera, vodenje samopomočnih skupin itn.), za njimi so bile »politično-strateške in organizacijske teme« (planiranje, izdelovanje programov, socialni marketing, organiziranje projektov), nato »posamezna specifična področja glede na uporabnike« (zasvojenost, delo s starimi, svetovalno delo z otroki in starši v šoli itn.) in na koncu »teoretske in metodološke teme« (na splošno več teorije, zgodovine, socialne antropologije). Po *tretjem trimestru* študija so bile naše potrebe po določenih temah enakomerneje porazdeljene ter

precej podobne tistim iz prvega in drugega semestra. Študijski program je najmanj zadovoljil tiste, ki so pogrešali več »tem s posameznih specifičnih področij glede na uporabnike« (področjem iz prejšnjega semestra so se pridružila še nekatera nova, npr. delo z družino, duševno prizadetimi in ženskami), ter tiste, ki bi potrebovali znanje s področja planiranja, socialne politike in strategij razvoja psihosocialnih služb v skupnosti. Nekaj manj smo pogrešali »metode in tehnike pomoči« (še najbolj »znanje za delo s skupino«) in »teoretske in metodološke teme«, oz., kot je napisala neka slušateljica, bolj sistematično delo skozi literaturo. Kaže, da je študijski program do *konca zadnjega trimestra* zadovoljil potrebo po večini tem, ki smo jih pogrešali v prejšnjih trimestrih. Skoraj vse teme, ki so vse do konca ostale nepokrite oz. so se (vsaj nekatere) pojavile šele na koncu, spadajo v »teoretski in metodološki« sklop (teorije komunikacij, zgodovina psihiatrije in antipsihiatrije, fenomenologija, feministične teorije, simbolični interakcionizem, shizoanaliza, antropologija, različni koncepti socialnega dela, raziskovalne metode, modeli evalvacije).

Na vprašanje, *kako se jim je posrečilo prenesti teoretsko znanje v delo*, je po prvem in drugem semestru skoraj polovica vprašancev odgovorila, da se jim je to nekako posrečilo. Načini prenosa, ki jih pri tem navajajo, se z izjemo enega (samopomočna skupina) nanašajo bodisi na prenos v polju teorije (pri predavanju, pisanju člankov) bodisi na projekte, ki so jih začeli v sklopu študija ali že prej v okviru Odbora za družbeno zaščito norosti. 40% vprašancev navaja, da se jim zaenkrat še ni posrečilo prenesti teorije v delo, jim je pa novo znanje pomagalo spremeniti način mišljenja. Pri 13% pa delo, ki ga opravljajo, ni povezano z znanjem, ki so ga pridobili na študiju. V *tretjem trimestru* so odgovori na to vprašanje optimistični in raznoliki. Kar 80% vprašancev trdi, da se jim je posrečilo prenesti teoretsko znanje v delo in to ilustrirajo z različnimi primeri. Četrtnina teh, ki se jim je posrečilo, so preskusili

znanje na novih psihosocialnih projektih, ki so jih organizirali (zagovorništvo, *search-conference*, projekt psihosocialne rehabilitacije duševnih bolnikov, na šoli), ostali pa so po manjših korakih to storili na različne načine (bolj ozaveščen odnos do pravic strank, v več primerih poskus evalvacije svojega dela, uporaba znanja o kvalitativni obdelavi podatkov pri raziskavi, svetovalne večšine, pet načel dobre prakse). 10% vprašancev meni, da so določena znanja, načela, metode že prej uporabljali na svojih delovnih mestih, le da to zdaj lažje in bolj argumentirano zagovarjajo ter bolj strokovno zastavljajo (npr. načelo participacije uporabnikov). 10% se ni posrečilo, ker ne delajo na področjih, kjer bi lahko uporabili novo znanje. Po *zadnjem trimestru* so bili odgovori na to vprašanje v nasprotju s prejšnjim trimestrom zelo redkobesedni. Kar 27% na vprašanje sploh ni odgovorilo. 60% jih je napisalo, da se jim je posrečilo prenesti znanje, vendar so primeri prenosa zelo splošni, neoprijemljivi ali neslikoviti (»deloma«, »uspešno«, »v timu«, »pri evalvaciji...«). 22% od teh je začelo nov socialni projekt v skupnosti. 10% jih ocenjuje, da se jim nikakor ni posrečilo prenesti znanja, da pa jim je znanje pomagalo pri vpogledu v slabosti institucij, v katerih so zaposleni.

Naslednje vprašanje je pozvedovalo po *ovirah, na katere so udeleženci naleteli pri prenašanju znanj v prakso*. Odgovore je mogoče razvrstiti v pet skupin: ovire, ki se nanašajo na ožje delovno in strokovno okolje, ekonomske in politične ovire, kulturne ovire, ovire, ki jih je postavljala študij, in udeleženci študija sami kot ovira. Po *prvem in drugem trimestru* je 42% anketiranih trdilo, da so na glavne ovire naleteli na svojih delovnih mestih, in sicer, enakomerno porazdeljeno, pri kolegih in strokovnih avtoritetah. 25% jih govori o različnih kulturnih ovirah (drugačna organizacijska kultura, diskrepanca med ideali in našo stvarnostjo). 25% na različne načine vidi ovire v študijskem procesu (premalo strokovnega znanja za uvajanje sprememb, pomanjkanje literature za konkretna

področja, nerazumevanje načela vključevanja uporabnikov). 8% ni naletelo na nobene ovire. V tretjem trimestru so odgovori enakomerneje porazdeljeni po vseh petih skupinah: pri četrtini so bili problematični sodelavci (posmeh, odpor, strah, nerazumevanje), druga četrtina je doživela ovire v samem študiju. Pri tej skupini gredo skoraj v vseh primerih kritike na račun mentorjev, ki so bodisi premalo praktično usposobljeni za prenašanje izkušenj, kako prenesti novosti v prakso, bodisi ne dajo prave povratne informacije, kako se konkretno lotiti sprememb, ali pa ne dajejo dovolj podpore ali sploh celo možnosti za supervizijo. V mentorskih skupinah je preveč ljudi, da bi bila možna učinkovita supervizija. 20% ni zaznalo nikakršnih ovir. Drugih 20% pa je opisalo ovire, ki se nanašajo na širše okolje in kulturni kontekst (ni tradicije drugačnega socialnega dela, spremembe zahtevajo postopen proces in prilagajanje skupnosti). Pri 5% je ovira v njihovem lastnem načinu razmišljanja, ki se mora najprej spremeniti, pri naslednjih 5% so težave zaradi problematičnega financiranja novih projektov. V zadnjem trimestru se je izkazalo, da je pri tretjini odgovorov očitno najpogostejša ovira še naprej rigidno delovno okolje; v več kot polovici primerov so problematični sodelavci, ki s svojim strahom, inertnostjo, nerazumevanjem ovirajo spremembe. Nekaj več kot četrtina ugotavlja kulturne ovire (med že naštetimi npr. tudi to, da obstaja nelagodje zaradi projektov, ki so »samo za ženske«, zaradi česar je treba tudi v skupini Tempusovcev ves čas argumentirati in zagovarjati, zakaj so potrebni). Glede na prejšnja obdobja je porastla pomembnost ekonomskih ovir, kar je verjetno povezano s porastom števila novih projektov, ki potrebujejo finančno podporo. Kar 22% udeležencev ugotavlja, da je pridobivanje finančnih sredstev resna ovira. 5% jih ugotavlja, da je pridobilo premalo znanja o organiziranju projekta, in 5% je ovire našlo v sebi.

Zanimalo nas je tudi, kako slušatelji ocenjujejo organizacijo študija, kaj so bile zanje dobre in kaj slabe strani

študija. V prvih dveh trimestrih je kar 62,5% izjav govorilo o dobrih straneh organizacije in 37,5% o slabih straneh. V naslednjem trimestru se ti dve številki zblížata, čeprav je še vedno nekaj več izjav o dobri organizaciji (55%) in nekaj manj o slabi (45%). V zadnjem trimestru se ta razmak še nekoliko zveča: 57% izjav v prid dobri in 43% v prid slabi organizaciji. O čem so govorili slušatelji, ko so razmišljali o dobrih straneh? V prvih dveh trimestrih nas je očitno še najbolj fascinirala dobra tehnična organizacija. Kar 48% vseh izjav izraža navdušenje nad: dobrim obveščanjem (o tem govori polovica izjav iz te skupine), organizacijsko konfuzijo, dostopnostjo literature, učinkovitim informiranjem in točnostjo predavateljev. 28% izjav govori o študijskem programu in predavanjih – dobra se jim zdi pestra ponudba predavanj, izbira kvalitetnih predavateljev in možnost vzpostavljanja novih stikov, pridobivanja novega fonda znanja. 20% odgovorov lahko uvrstimo med učne metode: še najbolj všeč nam je bilo, da lahko svobodno izbiramo, s katerih področij bomo delali naloge, in odprtost študija na splošno, poleg tega pa še lep odnos do slušateljev. 4% izjav leti na dobro vzdušje med študenti. Več kot polovica vseh ugotovitev o slabih straneh študija pa tudi leti na račun tehnične organizacije. Največ anketiranih meni, da organizaciji manjka centralna informativna oseba, nekatere je motilo zamujanje soslusateljev, predolgi odmori in kajenje v učilnicah. Stvar organizatorjev študija je, da bi te slabosti popravili. Dobra četrtina izjav so kritike učnih metod in samega študijskega procesa. Najznačilnejše med njimi so: nejasno postavljeni kriteriji, nenatančni dogovori glede študijskih obveznosti, prepuščenost lastnim iniciativam. Petina izjav se pritožuje nad študijskim programom in predavanji, in sicer zlasti nad prenatrpanostjo programa ter nedostopnostjo javnih predavanj (ki so praviloma v službenem času). V tretjem trimestru smo najbolj hvalili študijski program in predavanja, med »dobrimi« najdemo kar 45% izjav, ki govorijo o pestrosti strokovnih tem, veliki ponudbi

in raznovrstnosti obravnavanih področij in o kvalitetnih predavateljih. 39% izjav so izrazi zadovoljstva nad učnimi metodami in študijskim procesom, in sicer v največ primerih zaradi fleksibilnosti, »svobode« in individualnega dela s študenti, v posameznih izjavah pa še zaradi dostopnosti mentorjev, mentorskih skupin, možnosti diskusije z relevantnimi sogovorniki in uporabe videa. Manj pomembna se tokrat zdi tehnična organizacija – samo 10% izjav ima kaj povedati o tem, pa še te so bolj razervirane (npr. dobra informiranost, vendar bolj v prvem semestru kot v zadnjem času, in urejenost knjižnice). 6% izjav je odprlo novo skupino »dobrih izjav«: dobra plat študija so njegovi udeleženci, ker prihajajo z zelo raznovrstnih področij dela. Spoznavanje in sodelovanje med nami poteka tudi na neformalni ravni in je čedalje globlje. Več kot polovica *slabosti* v tretjem trimesstru se tiče študijskega procesa in učnih metod, med katerimi prevladujejo nejasne zahteve do študentov, preveč improviziranja in nestrukturiranost. Nekateri menijo, da so organizatorji postavili prenizke zahteve za študente, kar se kaže v njihovi nedisciplini pri oddaji nalog in obisku predavanj. 27% odgovorov kritizira tehnično organizacijo ter meni, da so organizatorji nekompetentni, da imajo nejasno porazdeljeno delo, kar vnaša zmedo med študente, ker ne vedo, na koga naj se obrnejo. Nekaj izjav pa leti tudi na obveščanje, ki se je po njihovem mnenju v tretjem trimesstru zelo poslabšalo. December 1992 je bil tudi čas pred odhodom na prakso v tujino, kar pojasni, zakaj je 14% izjav osredotočenih na to temo. Kritike izražajo nezadovoljstvo in bojazen zaradi nedorečenosti glede organizacije prakse, nejasnosti okoli štipendij in preveliko prepuščanje iniciative in odgovornosti študentom. O študijskem programu in predavanjih je bilo v 7% odgovorov izraženo nezadovoljstvo zaradi sprotne spremembe urnika in neenakomerne razporeditve programa, ki je povzročala včasih prenatrpanost, drugič pa prazne luknje. V zadnjem trimesstru, na koncu študija, je 42% izjav o *dobrih*

straneh študija pohvalilo ves študijski program. Najpogostejši razlog za hvalo je bila raznolikost predavanj in delavnic, nato sodelovanje tujih strokovnjakov, aktualnost tem in na koncu nekoliko sarkastičen razlog – ker je bil študijski program speljan do konca. Četrtno dobrih strani smo pripisali učnim metodam, ki so omogočale veliko diskusij (tretjina izjav), upoštevanje individualnih potreb, možnost komunikacije s predavajočimi strokovnjaki, neformalno druženje, in študijskemu procesu, ki je bil fleksibilen, inovativen, eksperimentalen, individualiziran. Kar 17% zadovoljnih izjav pripisuje dobro plat organizacije študija sestavi skupine udeležencev, ki je bila heterogena, izkušena, kreativna, medsebojno naklonjena in prijateljska. Zanimivo je, da 14% izjav o praksi v tujini, ki jih v prejšnjem trimesstru (pred prakso) najdemo med slabšimi stranmi organizacije študija, tokrat – v trimesstru po praksi – ugotovimo med dobrimi stranmi organizacije študija. V zadnjem trimesstru so bili slušatelji precej kritični. *Slabe plati* organizacije študija so kar v 40% našli v študijskem programu in predavanjih, zlasti slaba pa da je bila organizacija v zadnjem trimesstru, ko bi morali narediti evaluacijo in integracijo znanj. Izbor tem je bil precej nezanimiv, še zlasti je bilo premalo teoretskih tem. Neznosna je bila neenakomerna porazdelitev predavanj: tretjini se je zdelo, da so s programom in obveznostmi preobremenjeni, hkrati pa med posameznimi prenatrpanimi obdobji zeva prazen prostor, ko ni nobenih tujih gostov, domači pa ga bolj slabo zapolnjujejo. Tretjina vseh slabih plati se nanaša na učne metode in študijski proces. Nejasna struktura in zahteve, za katere študentje niso vedeli vnaprej, so gotovo med bolj perečimi slabimi stranmi in razlog za posamična razočaranja nad mentorji. V 15% negotovanja nad tehnično organizacijo se skriva gnev zaradi slabega informiranja, netočnosti, skratka, kot je strnila ena od udeleženk – zaradi »šlamparije«.

Če se na hitro sprehodimo skozi vsa obdobja, takoj opazimo nekaj značilnosti. *Tehnična organizacija* (obveščanje,

točnost, skrb za fotokopiranje člankov) se je v prvem in drugem trimesstru znašla v središču zanimanja tako dobrih kot slabih kritik. Slušatelji so jo toliko hvalili, kolikor so jo grajali. Temu primerno so slušatelji po tretjem trimesstru kritike na ta račun zgostili med slabe strani organizacije in jo samo še zelo redko hvalili. *Študijski program (predavanja, delavnice)* je bil vse obdobje študija z izjemo zadnjega trimestra omenjen med najboljšimi stranmi organizacije. Vsebinsko raznovrstnost in številnost tujih in domačih predavateljev je v zadnjem trimesstru zamenjal dejansko ne dovolj premišljen in vsebinsko šibkejši program, ki naj bi šel v smeri evalvacije in integracije znanj vsega študija. Kritike, ki smo jih obravnavali pod skupno streho *učnih metod in strukturiranosti študijskega procesa* (in jih s tem morda preveč posplošili), so se v istih obdobjih znašle na obeh straneh – praviloma z večjo pogostnostjo na strani slabih kritik. Kakorkoli, kaže, da so nekaj, kar je bila za nekatere prednost, drugi doživeli kot slabost; svobodna izbira nalog, fleksibilnost, prilagajanje učnega procesa, individualiziran študij, improvizacija, rahla struktura, poudarek na lastni iniciativi in odgovornosti so nekaterim povzročili izgubo občutka varnosti, izgubljanje v nejasno določenih obvezah in v vsesplošni konfuziji. Kot brezpogojno dobro stran organizacije študija (čeprav po številu izjav morda ne tako pomembno) so anketirani določili *skupino slušateljev*, in sicer skozi celo študijsko obdobje.

Ocene klime v skupini slušateljev gornje ugotovitve samo še potrjujejo. V prvih dveh trimesstrih je 92% anketiranih menilo, da je klima spodbudna. Tu najdemo izjave, da je klima sproščena, prijateljska, dinamična, polemična, neformalna, veliko je humorja, inovativnosti in komunikacij. Le en udeleženec meni, da so slušatelji premalo polemični. V tretjem trimesstru se ocene enakomerneje porazdelijo: kljub temu še zmeraj večina izjav (62%) opisuje skupinsko klimo z izrazi kot »domača«, »sproščena«, »zdrava«, »odštekana«, »prisrčna«, »svobodna«, »nersna«, »podporna« itn. Ostalih 37,5% izjav

pa je bolj kritičnih; tako nekateri menijo, da se udeleženci separirajo glede na izobrazbo in družbeni status, pa tudi glede na specifična strokovna znanja, ki jih med seboj bolj povezujejo (npr. tisti, ki se ukvarjajo izključno s problematiko duševnega zdravja v ožjem smislu). Drugi menijo, da se je bližina, ki je obstajala med študenti na začetku študija, zaradi njihove preobremenjenosti in prenatrpanosti programa razdrla. Dve udeleženki menita, da preslabo poznamo projekte drug drugega ter da smo bolj kot na skupino orientirani na uresničevanje individualnih ciljev. V zadnjem trimesstru 73% izjav opredeli klimo kot toplo in zelo dobro, 27% pa jih opaža, da je premalo kooperativna v tem smislu, da drug za drugega ne vemo, na katerih projektih delamo, ter da so na koncu nekateri konflikti eskalirali, kar se je kazalo v izbruhih in prepirljivosti.

Če gre verjeti rezultatom, lahko trdimo, da se je namen *individualiziranega študija* deloma uresničil. V prvem semestru je več kot polovica anketiranih izjavila, da se je uresničil precej ali popolnoma. 9% jih meni, da se je uresničil le deloma, in kar 33% jih trdi, da se namen individualiziranega študija ni uresničil. V tretjem trimesstru nekaj več kot polovica anketiranih ni odgovorilo na to vprašanje. Ostali pa so se v tretjinskih deležih razporedili na tiste, ki menijo, da se je namen posrečil, tiste, ki ocenjujejo, da se je posrečil deloma, in na tiste, ki se s tem ne bi strinjali. V zadnjem trimesstru se je 45% anketiranim delno posrečilo uresničiti individualiziran študij, 39% se je to posrečilo, 17% pa sploh ne. Tisti, za katere se je ta namen *deloma uresničil*, menijo, da je bila pomankljivost v preozki izbiri praktičnih mest in v tem, da mentorji prelabo poznajo specifična področja. Nekateri iz te skupine pa so mnenja, da je bil študij preveč prepuščen lastni iniciativi namesto vodenemu osebnemu načrtovanju študija posameznika. Tisti, za katere se namen *ni uresničil*, pripisujejo neuspeh predvsem prenatrpanosti programa, pomanjkanju časa in šibkemu mentorstvu.

Podobne odgovore smo dobili tudi na vprašanje, *kaj so študentje pogrešali pri načrtovanju osebnega programa študija*. Več kot polovica študentov je v vsakem časovnem obdobju posebej o tem več pričakovala od mentorjev. Pričakovali smo bolj angažirano, aktivno mentorstvo, bolj načrtno spremljanje našega osebnega razvoja pri študiju in ovrednotenje našega dela. Pogrešali smo mentorje, ki bi bili kompetentni za specifična področja, ali pa bi vsaj znali konkretno pomagati pri prenašanju novih znanj v prakso. Nekateri mentorji so bili tudi časovno nedostopni in jih je bilo težko dobiti za individualne konzultacije. V *prvem in drugem trimestru* jih četrtnina meni, da bi morali tudi sami pokazati več angažiranosti in dati iniciativo mentorjem za individualne pogovore. V *tretjem in zadnjem trimestru* pa jih tretjina do četrtnina ugotavlja, da sploh niso ničesar pogrešali.

2

Po koncu prakse, ki je trajala od januarja do junija 1993, smo izvedli tudi *evalvacijo praktičnega dela v tujini*. Evalvirali smo pravzaprav uresničitev pričakovanj udeležencev o pridobitvi teoretskih znanj in praktičnih spretnosti, izoblikovanju stališč in uporabljenih učnih metodah.

Kar 81% anketiranih je imelo *specifična pričakovanja o področjih teoretskega znanja*, o katerih so upali, da jih bodo pridobili s študijem v tujini. Anketa je pokazala, da so bila pričakovanja kar dobro zadovoljena (povprečna skupna ocena zadovoljenosti pričakovanj na lestvici od ena do pet je dosegla oceno 3,7). Prva štiri najpogostejša pričakovanja o teoretskem znanju so bila: deinstitucionalizacija, decentralizacija in reforma psihiatrične ustanove; begunska problematika; sodobne teorije o socialni politiki in (na istem mestu) teoretska izhodišča tehnik in metod dela z uporabniki. Po vrstnem redu sledijo še: koncepti in organizacija skupnostnih psihosocialnih služb, timsko delo, evalvacija, klasična psihiatrija, supervizija, ženske in duševno zdravje, aids. Kaže, da so se najmanj pogosta pričakovanja

še najbolj izpolnila: ženska problematika in problem aidsa z najvišjo oceno. Sledi begunska problematika (4,3), koncepti in organizacija skupnostnih psihosocialnih služb in deinstitucionalizacija psihiatrije (po 4). Ocene nad povprečjem pa so dobile še sodobne teorije o socialni politiki (3,25), evalvacija, klasična psihiatrija (po 3) in timsko delo (2,7). Slika kaže, da so se bolj specifična in konkretnejša pričakovanja, ki so praviloma redkejša, še najbolj uresničila. Problematika aidsa, žensk, beguncev je bila vezana na nekaj posameznih študentov, ki so natančneje in bolj usmerjeno vedeli, kaj bi od prakse želeli in kje lahko to poiščejo. Splošnejša pričakovanja, ki so vezana na večja in mešana področja, so morda zategadelj bolj neulovljiva in puščajo občutek nezadoščenosti pričakovanj. Na vprašanje, katera so bila najpomembnejša teoretska znanja, ki so jih pridobili v tujini, smo dobili nekaj novih odgovorov, ki jih med pričakovanji ni bilo (npr. integracija ljudi s posebnimi potrebami). Presenetljivo je tudi, da se teoretska izhodišča metod in tehnik dela z uporabniki, ki so se kot tretje najpogostejše pričakovanje edina podpovprečno izpolnila (1,75), zdaj znajdejo na vrhu seznama najpomembnejših pridobljenih teoretičnih znanj. To lahko pomeni, da so študentje, ki takih pričakovanj niso imeli, pridobili prav ta znanja, medtem, ko jih tisti, ki so jih pričakovali, niso. Tako si prvo in drugo mesto delijo »metode dela, vrste intervencij in organizacija služb v Trstu« in »begunska problematika«, tretje in četrto mesto pa »integracija ljudi s posebnimi potrebami« in »svetovanje«. Več kot polovica jih trdi, da se jim je posrečilo prenesti teoretsko znanje v svoje delo, petini se je to delno posrečilo, četrtni anketiranih pa sploh ne.

Specifična pričakovanja o spretnostih, ki naj bi jih pridobili na praksi, je imelo le 37,5% anketiranih, kar je več kot pol manj kot pri pričakovanjih o teoretskih znanjih. Tistim, ki so pričakovanja o spretnostih imeli, so se ta srednje izpolnila, s povprečno skupno oceno 3,3, kar je nekaj manj kot pri teoretskih znanjih.

Glede na pogostost so si pričakovanja sledila takole: »diagnostika in terapija psihoz in socialno-psihiatrični intervju«, »svetovanje«, »tehnike dela s posameznikom in skupino«. Tem trem so sledili še: »timsko delo«, »supervizija«, »organizacija novega projekta«, »metode opazovanja«. Nazadnje našeta pričakovanja, z izjemo »metod opazovanja«, so se uresničila najbolj, s kar visoko oceno 4. »Diagnostika in terapija psihoz s socialno-psihiatričnim intervjujem« in »svetovanje« sta se uresničila srednje, s povprečnima ocenama 3,6 in 3,5. »Tehnike dela s posameznikom in skupino« in »metode opazovanja« pa so padla pod povprečje (2). Med najpomembnejšimi spretnostmi, ki smo jih pridobili na praksi, si po vrstnem redu sledijo: svetovanje, intervju in timsko delo (na istem mestu), izkustvene tehnike (delo na sebi), evalvacija, supervizija, komunikacija in na koncu, z enako pogostostjo, diagnosticiranje in spretnosti pogajanja in prepričevanja. 38% anketiranih se ni posrečilo prenesti pridobljenih spretnosti v svoje delo, 31% jih meni, da se jim je to le delno posrečilo (gre za daljši proces), 31% pa je pridobljene izkušnje uspešno preneslo.

62% anketiranih je imelo *specifična pričakovanja o stališčih*, ki so si jih želeli izoblikovati na praksi. Ta pričakovanja so so se izpolnila s povprečno skupno oceno 3,1, kar je še zmeraj nad povprečjem, pa vendar nižje kot pri prejšnjih dveh postavkah (teoretska znanja, spretnosti). V tej skupini se je pogostost pojava posameznega pričakovanega stališča ujela z višino ocene, s katero se je posamezno pričakovanje uresničilo. Tako se je najvišje uresničilo (4,5) najpogostejše pričakovanje o stališčih, in sicer »vračanje ljudi iz azilov in skrb zanje v skupnosti«. Temu stališču sledita z enako, kar visoko oceno 4 »spoznavanje različnih stališč do beguncev« in »visok družbeni status socialnega dela«. Slabo se je uresničilo pričakovanje o izoblikovanju stališča »sprejemljivega odnosa državnega sektorja do prostovoljnih organizacij«, najnižje (1) pa stališče o »emancipatoričnem položaju študenta na praksi«. Stališča,

izoblikovana med prakso, ki smo jih uvrstili med najpomembnejše, se tako rekoč v celoti razlikujejo od tistih, ki smo jih pričakovali. Če jih naštejemo po vrstnem redu, si glede na pogostost sledijo: »pomembnost postavljanja ciljev, supervizije in evalvacije«, »pomembnost izkustva pred teorijo« in z enako pogostostjo še naslednja stališča – »radikalnih prememb ni mogoče takoj izvesti, potreben je čas«, »pomembnost samoiniciativnosti«, »odprtost za spremembe«, »omejenost institucionalnega pristopa k duševni bolezni«, »življenje v skupnosti kot vrednota«, »pozitiven odnos do brezdomstva«, »načela dobre prakse« in »participacija beguncev pri procesih reševanja begunske problematike«. Na vprašanje, kako se je posrečil prenos stališč v delo, kar 44% tistih, ki so imeli pričakovanja o tem, ni odgovorilo. 38% se ni posrečilo prenesti stališč, 6% si tega sploh ni želelo in le 12% anketiranih se je to posrečilo.

31% anketiranih (kar je doslej najmanj) je imelo specifična pričakovanja o učnih metodah, za katere so upali, da jih bodo njihovi praktični učitelji uporabili na praksi. Pričakovanja o tem so se bolj slabo uresničila, pravzaprav najmanj od vseh prejšnjih, vendar še zmeraj nad sredino (2,7). Najpogostejša pričakovanja so bila (po vrstnem redu): supervizija, tečaji, tematske delavnice in (na istem mestu) obiski različnih psihosocialnih služb in participativna udeležba praktikantov. Samo tečaji (5) in supervizija (4,5) kot učni metodi sta zadovoljili pričakovanja udeležencev. Pričakovanja o ostalih učnih metodah (tematske delavnice, obiski služb, participacija udeležencev) pa se niso uresničila. Najpomembnejše učne metode na praksi so bile (po pogostosti omembe): supervizija-mentorstvo, aktivno poslušanje predavanj, metoda izkušnje lastne kože. Manj pogoste pa: intervjuji, timsko delo, učenje prek uporabnikov in radikalna neintervencija.

Če naredimo še kratek pregled vsega vprašalnika, ugotovimo najprej, da so se pričakovanja scela srednje uresničila, in sicer s skupno povprečno oceno 3,2. Najbolj so se uresničila tista o teoretskih

znanjih, nekoliko manj tista o spretnostih, še manj tista o izoblikovanju stališč in najmanj (vendar še zmeraj nad povprečjem) so bila zadovoljena pričakovanja o učnih metodah. V največjem odstotku smo prenesli v svoje delo teoretska znanja, v manjšem spretnosti, še najmanj uspešni pa smo bili pri prenašanju stališč.

3

Pod drobnogled bomo postavili še *evalvacijo predavanj in delavnic*. Udeleženci smo ocenjevali štiri segmente vsakega predavanja ali delavnice, in sicer stimulaturnost, strukturiranost, kako jasno je bilo predstavljeno in koliko je zahtevalo sodelovanje študentov/k. Rezultat je nekakšna »top lista« predavanj in delavnic, ki so bila najbolje ocenjena v posamezni kategoriji in potem še v skupnem seštevku. Izbrali smo le prvih petnajst.

Najstimulativnejša predavanja:

1. predavanja in delavnice Davida Brandona v 1. trimesstru
2. delavnice Michaela Raischa o superviziji v zadnjem trimesstru
3. predavanja Shule Ramon v prvem trimesstru
4. predstavitev Ksenije Ramovš in Toneta Kladnika o terapevtskih skupnosti v Italiji
5. predavanja in delavnice Davida Brandona v tretjem trimesstru
6. predavanja Shule Ramon v tretjem trimesstru
7. predavanja Birgit Rommelspacher
8. predavanja in delavnice Justina Batemana
9. delavnice Michaela Raischa o socialnih mrežah
10. predavanje Darje Zaviršek o antropoloških metodah raziskovanja
11. predavanja Jo Lucas
12. predavanje Gabi Čačinovič Vogrinčič v drugem trimesstru
13. predavanja in delavnice Malcolm Fyfea
14. delavnica Blaža Mesca o kvalitativnem raziskovanju v tretjem trimesstru
15. delavnica Herte Kune in Michaela Raischa o timskem delu

Najbolje strukturirana predavanja in delavnice:

1. predavanja Birgit Rommelspache
 2. predavanja in delavnice Shule Ramon v prvem trimesstru
 3. predavanja in delavnice Shule Ramon v tretjem trimesstru
 4. predavanja in delavnice Davida Brandona v tretjem trimesstru
 5. predavanja in delavnice Malcolm Fyfea
 6. predavanja Jo Lucas
 7. predavanja in delavnice Davida Brandona v prvem trimesstru
 8. predavanja in delavnice Justina Batemana
 9. predavanje Mare Ovsenik in Blaža Mesca o socialnem menagementu
 10. delavnice Michaela Raischa o socialnih mrežah
 11. delavnica Blaža Mesca o kvalitativnem raziskovanju v tretjem trimesstru
 12. predavanja in delavnice Davida Brandona v prvem trimesstru
 13. predstavitev Ksenije Ramovš in Toneta Kladnika o terapevtskih skupnostih v Italiji
 14. predavanje Pavle Rapoša Tanjšek in Marjana Vončine
 15. skupna delavnica Vita Flakerja in Blaža Mesca o kvalitativnem raziskovanju
- Najjasneje predstavljena predavanja in delavnice:*
1. predavanja in delavnice Shule Ramon v prvem trimesstru
 2. predavanja in delavnice Shule Ramon v tretjem trimesstru
 3. predstavitev Ksenije Ramovš in Toneta Kladnika o terapevtskih skupnostih v Italiji
 4. predavanja Birgit Rommelspacher
 5. predavanja in delavnice Davida Brandona v tretjem trimesstru
 6. študentska delavnica o dnevnem centru
 7. predavanja in delavnice M. Fyfea
 8. predstavitev Goge Flaker o begunski problematiki
 9. predavanja in delavnice Davida Brandona v prveem trimesstru
 10. predavanja in delavnice Justina Batemana

11. delavnica Blaža Mesca o kvalitativnem raziskovanju v tretjem trimestru

12. predavanja Jo Lucas

13. delavnica Herte Kune in Michaela Raischa o timskem delu

14. skupna delavnica Vita Flakerja in Blaža Mesca o kvalitativnem raziskovanju

15. Predavanje in delavnica Donatelle Cozzi in Darje Završek o ženskah in duševnem zdravju

Predavanja in delavnice, ki so v največji meri zahtevala sodelovanje študentov:

1. predavanje in delavnica Michaela Raischa o superviziji

2. študentska delavnica o dnevnem centru

3. predavanja in delavnice Malcolma Fyfea

4. delavnice Michaela Raischa in Ulriche o socialnih mrežah

5. delavnica Herte Kune in Michaela Raischa o timskem delu

6. delavnica Vita Flakerja o kvalitativnem raziskovanju

7. predavanja Jo Lucas

8. predavanja in delavnice Davida Brandona v tretjem trimestru

9. predavanja in delavnice Shule Ramon v prvem trimestru

10. predavanja in delavnice Justina Batemana

11. delavnice Johna Southgatea in Kate White o delu z notranjim otrokom

12. druga integracijska delavnica z ozirom na skupine uporabnikov v zadnjem trimestru

13. delavnica Davida Brandona v zadnjem trimestru (evalvacija in integracija študija)

14. predavanja in delavnice Shule Ramon v zadnjem trimestru

15. uvodna integracijska delavnica z ozirom na skupine uporabnikov v zadnjem trimestru

V skupnem seštevku rezultatov v vseh kategorijah skupaj je končni razpored najboljše ocenjenih predavanj in delavnic naslednji:

1. predavanja in delavnice in delavnice Shule Ramon v prvem trimestru

2. predavanja in delavnice Davida

Brandona v tretjem trimestru

3. predavanja in delavnice Shule Ramon v tretjem trimestru

4.-5. predavanja Birgit Rommelspacher

4.-5. predavanja in delavnice Malcolma Fyfea

6. predavanja in delavnice Davida Brandona v prvem trimestru

7. predavanje in delavnica Michaela Raischa o superviziji

8.-9. predavanja Jo Lucas

8.-9. predavanja in delavnice Justina Batemana

10. delavnice Michaela Raischa in Ulriche o socialnih mrežah

11. študentska delavnica o dnevnem centru

12. predstavitev Ksenije Ramovš in Toneta Kladnika terapevtskih skupin v Italiji

13. delavnica Herte Kune in Michaela Raischa o superviziji

14. delavnica Blaža Mesca o kvalitativnem raziskovanju v tretjem trimestru

15. delavnica Vita Flakerja o kvalitativnem raziskovanju

V pričujočem poročilu smo predstavili rezultate treh vrst vprašalnikov. Neobdelane so ostale še tri druge vrste vprašalnikov. Razlogi za to so različni – od tega, da evalvatorica ni dobila nazaj zadovoljivega števila izpolnjenih vprašalnikov, ki bi ji omogočalo narediti primerjavo rezultatov, do tega, da so se v zadnjih dveh letih nekateri vprašalniki založili. Strokovnih kritik na račun te evalvacije bi lahko bilo gotovo še več. Če izpustimo posamezne tehnično-metodološke pomisleke, je ena od prvih slabosti ta, da smo se evalvacije lotili premalo načrtno, tako rekoč brez celovite vizije, kaj hočemo s posameznimi vprašalniki zvedeti. To velja tudi kot priporočilo za prihodnje poskuse ovrednotenja študija. Druga slabost je bila tudi v slabem povratnem informiranju o rezultatih. Marsikateri rezultati evalvacije so imeli največjo vrednost v tem, da bi lahko že sproti vplivali na potek študija (pokazali na slabosti, potrebe, usmerjali izboljšave študija itn.). To se je le delno uresničilo. Kljub vsemu upamo,

da bodo ti rezultati, ki smo jih le prikazali z dvoletno zamudo, vseeno ilustrirali delček zgodbe o študiju duševnega zdravja v skupnosti »zunanjim bralcem« ter da

bodo še zmeraj zanimiva informacija za udeležene študente, predavatelje, organizatorje (če nič drugega, pa kot spomin na stare dobre čase).

Zdi se mi, da je minilo že veliko časa od leta 1960, ko sem bil prvič tukaj in nisem niti vedel, da v Jugoslaviji obstaja dežela, ki se imenuje Slovenija. Že dolgo se mi zdi tudi od takrat, ko sem prišel pred štirimi leti v Ljubljano pomagat razvijati program Tempus. V teh letih se mi je do te dežele in ljudi do njenih ljudi postopoma porajala globoka naklonjenost.

Na začetku sem bil precej neveden o kulturi in življenjskih razmerah. Spominjam se svojega prvega predavanja na stari šoli za socialno delo na Šarinhovčevi. Študentje so ves čas predavanja, vso uro vstopali in izstopali iz predavalnice; po nekem skrivnostnem ključu je vsakih nekaj minut kakšen njeen odprl vrata, vstopil in odnesel stol v sosednjo predavalnico. Za moje angleščine od j bil to višek nevednosti. Razvil sem delavno hipotezo, da zato, ker je Slovencev malo, obstaja zakon, ki omejuje število ljudi na enem mestu, da ne bi prišlo do pokola pri močnem srbskem napadu.

Společita sem imel večih probleme s komuniciranjem. Moje glavno orodje, agresiven humor, je težko prevedljiv medij. Poleg tega mi bolj kot predavanja težijo delavnice. Med mojim prvim obiskom smo izvedli vajo uporabe načel normalizacije na primeru ustanove za duševno prizadete na Škofjci pri Ljubljani. Da sem lahko pojasnil ljudem, kako in kaj delati, sem potreboval veliko časa. Moral sem prilagoditi postopek jeziku in kulturi. Sama ustanova, čisto blizu Ljubljane, je bila zame velik šok. Na Škofjci in tudi v psihiatrični bolnišnici v Polju sem videl veliko slabše razmere, kot smo jih vajeni v Angliji. Precej domači pa so mi bili manevri, ki jih v stikih z javnostjo izvaja odgovorno vodilno osebje, in zanimanje, da bi lahko karkoli spremenili.

Po številnih obiskih sta z ženo

Alibco spoznala in vzljubila deželo. Zdaj tukaj preživljava skoraj dva meseca na leto. Zdi se nama zanimiva mešanica karkovčine in raja. Potreba po izzivajočem podjetništvu in resnični kooperativnosti se meča z močnimi ostanki centralizirane nesposobnosti, značajne za socialistične režime. Ljudje na višjih položajih imajo še vedno močno željo, držati ostale v temi nevednosti. Večina domačih strokovnjakov na področju službi ne ve skoraj nič o tem, kaj na tem področju dela in namerava storiti vlada. Z vsem tem se meča širina dolga zapletena ideologije se mečajo z zelo zanimivimi in včasih še daljšimi idejami nove dobe (New Age), kar ustvari zelo močno in opojno psihološko stvarstvo.

Slovenski izobraževalni sistem je čudežno zdravilo za nespečnost. Težko si predstavljam, kako bo Slovenija zdržala v Evropi s tako neučinkovitim sistemom visokošolskega izobraževanja. K nam je prišlo dosti slovenskih študentov z različnih področij. Bil so do konca zlošoglasni. Metode poučevanja so daleč od tega, da bi bile zadovoljive; teorija in praksa je na veliko področjih zastarela. Zdi se mi, da med teorijo in prakso obstaja velik prepad, izobraževalni sistem pa je v bistvu stasiden. Slovenija proučava nove strokovniške, med katerimi je dosti takih, ki bi se težko kosali z zahtevami po kompetentnosti v drugih delih Evrope.

To je bila težava tudi v Tempusu. Na splošno so študentje izredno bistri in ponavadi zelo dejavni. Toda Slovenci raje govorijo kot delajo. Ure in ure intenzivnih diskusij pridelajo le malo oprizumljivega. Morda je v Sloveniji več komisij kot dreves. Vigojni sistem Srednje in Vzhodne Evrope je namenjen temu, da naredi študente pasivne. Ponavadi je bilo težko pripraviti študente do strastne debate.

